

Nailə ƏSKƏR*Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent**AMEA Folklor İnstitutunun əyani doktorantı**e-mail: qaracantali@live.com*

“KOROĞLU” DASTANINDA DAĞ OBRAZI

Açar sözlər: məkan, dağ, “Koroğlu” dastanı, variant, qəhrəman, Qaf dağı

SUMMARY

MOUNTAIN IMAGE IN “KOROĞLU” EPIC

In the epic, which is the largest epic type of Turkic folk literature, as in all other genres, the concept of space is an invariable element. If it is necessary to define, evaluate and classify these places, we characterize them as a cultural center where events take place. In the sagas we see that space plays an important role. At the head of these cultural centers are almost always castle towns, countries and places that are the center of all life. Mountains are also one of the main spatial images of the “Koroğlu” epic. Chanlibel, the residence of Koroğlu, is also located on the mountain range. In many versions, the name of this place Chardakhly Chanlibel also indicates that it is located around four mountains. This article tells about the places of the epic “Koroğlu”, the mountains mentioned in the Azerbaijani and Turkmen versions.

Keywords: place, mountain, “Koroğlu” epos, variant, hero, Qaf mountain

РЕЗЮМЕ

ОБРАЗ ГОРЫ В ЭПОСЕ “КЕРОГЛУ”

В эпосе, являющемся самым крупным эпическим типом тюркской народной литературы, как и во всех других жанрах, неизменным элементом является понятие пространства. Если необходимо определить, оценить и классифицировать эти места, мы характеризуем их как культурный центр, где происходят события. В сагах мы наблюдаем, что пространство играет важную роль. Во главе этих культурных центров почти всегда стоят города-замки, страны и места, являющиеся центром любой жизни. Горы также являются одним из основных пространственных образов эпоса “Кероғлу”. Чанлибель, резиденция Кероғлу, также находится на горном хребте. Во многих вариантах название этого места Чардахлы Чанлибель также указывает на то, что оно расположено вокруг четырех гор. В данной статье рассказывается о местах эпоса “Кероғлу”, горах, упомянутых в азербайджанской и туркменской версиях.

Ключевые слова: место, гора, эпос “Кероғлу”, вариант, герой, гора Каф

Giriş. Şifahi xalq ədəbiyyatının ən irihəcmli epik janrı olan dastanlarda bütün başqa janrlarda olduğu kimi məkan anlayışı dəyişməz bir ünsürdür. Bu epik məkanları təsvir etsək, dəyərləndirsək, baş verən hadisələrin cərəyan etdiyi mədəni mərkəz kimi səciyyəliyə bilərik. Dastanlarda məkanlar bu baxımdan mühüm öhdəliklər götürür. “Koroğlu” dastanında epik məkanların başında, demək olar ki, həmişə şəhərlər, qalalar, ölkələr, vilayətlər və ya hər hansı bir insan məskəni olan yerlər gəlir. Dağlar da “Koroğlu” dastanının əsas məkan obrazlarından biridir. Koroğlunun əsas yaşayış məskəni olan Çənlibel də bir dağ belində yerləşir. Bir çox variantda buranın Çardaxlı Çənlibel adlanması da dörd dağ əhatəsində yerləşməsinə işarədir.

Dastanlarda məkanlar nağıllarda olduğu kimi bilinməyən, mücərrəd deyildir. Bu məkanların bir hissəsi xəyali olsa da, əsasən əlçatan, mövcud məkanlardır. Ərəb dilində “kövn” sözündən gələn “məkan” sözü, yer, ərazi, vilayət və s. mənəsdədir (6, s. 604). Məkan üzərində yaşayan insanlar üçün müəyyən bir vaxt ərzində bütün macərələrin baş verdiyi mərkəz, vilayət, şəhər, qala və ya hər hansı bir torpaq sahəsidir. Buna görə də bu məkan, cərəyan edən bütün hadisələrin mərkəzi kimi mətnlərin infrastrukturunu meydana gətirmiş ünsürlərin başında gəlir. “Koroğlu” dastanı da digər qəhrəmanlıq dastanlarımız kimi məkanlarla zəngindir. Şərq və Qərb versiyalarına bağlı yüzlərlə variantında adına rast gəldiyimiz məkan adları da bu dastanın geniş ərazilərə yayıldığını göstərir. Sibir ərazisindən başlayaraq cənub və qərb istiqamətinə doğru yayılaraq genişlənən mətnlər türk boyları və qonşu xalqlar arasında məşhurlaşmışdır. Alimlərin bəzilərinin Türkünstanın, yəni Mərkəzi Asiyanın geniş bozqırlarında köçəri türk boyları tərəfindən yarandığını və buradan Avrasiya qitəsinin böyük bir hissəsinə yayıldığını irəli sürdüyü məkan anlayışı və ünsürü də dastanın qollarında rəngarəng boyalarla təsvir edilmişdir. Dastandakı epik məkanlar həm mifoloji, həm də real məkanlardan ibarətdir. Real məkanlar qədər mifoloji məkanlar da dastana hakimdir, lakin çox vaxt epik məkanlar real yerlər kimi qarşımıza çıxır. Nə epik söyləyici, nə də dinləyici bu məkanları bir-birindən fərqləndirməyə çalışmamışdır, buna görə də dastanda real və mifoloji məkanlar iç-içə girmişdir. “Koroğlu” dastanında mifoloji və real məkanlardan başqa, təbiətlə bağlı məkanlar da çox yer almışdır. Koroğlunun əsas yaşayış yeri olan Çənlibel də mətnlərdə həmişə təbiətlə təmasda göstərilmişdir. Dastanda Çənlibeldən başqa təbiətin bir parçası olan dağlardan da tez-tez bəhs edilmişdir. Türkmən variantlarında adından çox danışılan dağlardan biri Üçgümməz dağıdır. Üçgümməz dağından cəmi bir qolda – ilk qol olan “Goroğlunun dörəyişi” (Goroğlunun törəyişi) (9) qolunda danışılır, amma bu dağ Goroğlunun (Rövşəninin), Qıratın anası olan madyanın və Qıratın böyüyüb yetkinlik yaşına çatması üçün lazım olan müddətin, dövrün məkanı olduğuna görə böyük əhəmiyyətə malik olan bir epik məkandır. Üçgümməz dağı epik qəhrəmanların yetişməsi, müəyyən təcrübələr qazanması mənasında keçən dövrü təmsil etdiyinə görə dastanın əfsanəvi epik məkanlarından biri hesab edilir. Goroğluya və Qırata mistik güclərin verilməsi, Rövşənin Goroğluya çevrilərək əsas epik məkana Çandıbilə xan olaraq qayıtması, qəhrəmanı yetişdirən babanın - Cıqalı bəyin rolunu tamamlayaraq dastandan getməsi və s. əsas motivlər Üçgümməz dağı ilə bağlıdır.

Məsələyə bu gün mövcud olan coğrafi adlardan və mətnlərdə adı keçən məkan adlarından baxan əksəriyyət rus və Avropa alimlərinin fikrincə, “Koroğlu” dastanı daha çox Azərbaycanla bağlıdır. Dastanın Anadolu, türkmən, özbək və s. variantlarında isə o əraziləri əhatə edən bölgələrin coğrafi adlarına daha çox rast gəlinir. Dağlara gəldikdə isə, əsasən türkmən variantlarında qarşılaşdığımız Balkan dağı, Ətrək və Gürgən təpəsi və s. dağlar bu gün də eyni adları daşıyır. Goroğlu bir çox qolda yaşadığı yerin Balkan dağının ətrafında olduğuna işarə edir:

“Yox mənim zinet-nişanım,
Balkan dərəsi məkanım.
Pirlər mədət verər qılıçlaşanda,
Balkan dərəsində elin, Övəzcan” (8).

“Koroğlu”nun Şərq və Qərb versiyalarına bağlı qollarda məkan yalnız Koroğlunun və onun dəlilələrinin yaşadığı yerlər deyil, eyni zamanda onların səfər etdiyi yerlər hesab edilir. Bundan başqa, “Koroğlu” dastanının bütün variant və versiyalarında düşmən ölkə, yad diyarlar vardır. Şərq versiyasında bu əsasən qənimət dalınca, intiqam dalınca, bir igid, bir cəsur qız gətirmək üçün gedilən düşmən ölkəsi, yad məkandır. Qərb versiyasında, eyni zamanda Azərbaycan variantlarında bu daha çox dostla yanaşı düşmənin də yaşadığı doğma yerlərdir. Yenə də bütün vəziyyətlərdə Koroğlu və silahdaşlarının üzərində vuruşduqları torpaqlar düşmən əlindədir.

Yerinə görə “Koroğlu” dastanında bəzən mifik, bəzən isə real bir məkan kimi Köyi-Qapdan, yəni Qaf dağından bəhs olunur. Əslində, bu dağın yeri məlum deyil, bu gün də bu məkanın coğrafi koordinatları dəqiq bilinmir. Bəzi tədqiqatçıların fikrincə, bu dağ Qafqaz dağlarıdır, bəziləri isə, buranı Türkmənistanında yerləşən Kopet dağları hesab edir. İbtidai mifologiyada geniş yayılmış bir fikrə görə, Qaf dağı yer üzündəki bütün torpaqların anası kimi yaradılmış, yerin və göyün tarazlığını qorumaq üçün onların arasında bir sütun kimi ayrılma nöqtəsi olmuşdur.

A.Bakıxanov “Gülüstanı-İrəm” əsərində Qaf dağı haqqında yazmışdır. Bu məkanı tarixi qaynaqlara, xüsusilə ərəb mənbələrinə diqqətli yönəldərək araşdırmışdır. Ərəb qaynaqlarında Əlbürz adlanan Qafqaz dağları Dərbəndin qərb tərəfindən gələrək Türkünstandan başlayan dağ silsiləsinə birləşir. “Bu cəhətdən bəziləri onu Qaf dağı zənn etmişlər. Dərbənd yaxınlığında dağ iki qola ayrılır: birinə Böyük Qaf, digərinə isə Kiçik Qaf deyirlər. ... Bir çox əlamət vardır ki, Qaf dağının Qafqaz dağları olmasına dələlət edir. Bu dağ haqqında hədis və xəbər kitablarında və başqa mənbələrdə kinayə qəbilindən olaraq verilən yanlış məlumat bil-məməzlikdəndir; çünki keçmiş insanlar, bu əcaiblə dolu dağların şimal tərəflərindən və daxili vəziyyətlərindən düzgün xəbərdar deyildilər. Əgər onlar bu səbəbə, buranı dünyanın son nöqtəsi təsəvvür edərək, iri cüssəli, vəhşi xasiyyətli sakinlərini divə və aləmdə hüsn və nəzakətlə məşhur olan gözəllərini pərilərə bənzətsələr, münasibətsiz və yersiz olmaz. İndiki halda bir çox səyyah, dünyanın hər tərəfini dəfələrlə tədqiq etmiş, şərq və qərb okyanuslarından keçərək Yer kürəsinin o biri yarısında olan Amerikanı kəşf etmişlər; lakin onlar Qaf dağına, xəyalata qapılan sadə dillərin təsvir etdikləri tərzdə, heç yerdə rast gəlməmişlər” (3, s.10-11).

Qaf dağı yalnız dastanların deyil, ümumilikdə türk folklorunun ənənəvi motivlərindən biridir və qeyri-müəyyənliyi xarakterizə edir. Bu məkandan bəzən müqəddəs dağ kultunun simvolu olan əfsanəvi bir obraz kimi, əsasən isə uzaqlığın və əlçatmazlığın ölçüsü kimi istifadə olunur. Bu obraza “Koroğlu” dastanının həm türkmən, həm də Azərbaycan versiyalarına aid olan variantlarda rast gəlinir. Azər-

baycan variantlarında Koroğlu uzaqdan gəldiyini bildirmək və eyni zamanda kimliyini gizlətmək üçün Qaf dağından gəldiyini deyir:

“Qarı soruşdu: – Qonaq qardaş, sazından görürəm ki, yanşaqsan, amma heç bizim yerlərin yanşağına oxşamırsan?”

Koroğlu dedi: – Anacan, mən Qafın anrı tərəfindənəm. Bizim yerlərin adamları belə olur.

Koroğlunu çəkib məclisə apardılar. Məclisdəki paşalardan biri soruşdu: – Aşiq, hara aşığısan?”

Koroğlu dedi: – Qafın anrı tayındanam” (2, s.201-202).

“Koroğlu” dastanının Şərq versiyasına bağlı türkmən variantlarında Qaf dağı mifoloji cəhətləri ilə diqqəti cəlb edir. B.Ögəl (14, s.60, s.437) Qaf dağının türk mifologiyasında Cənubi Sibir və Altay əyalətində müqəddəs qədim dəmir dağların əvəzinə istifadə olduğunu bildirir. Burada yaşayan insanlar bədənə çox böyükdürlər. Dastanlarda və eləcə də “Goroğlu” dastanında bu epik məkana istəyən hər kəsin çıxması mümkün deyil. Qaf dağına ancaq seçilmiş qəhrəmanlar çıxıb bilər. “Goroğlu” dastanında dağ əfsanəvi bir obraz kimi təsvir edilmişdir, burada divlər, cinlər, pərilər yaşayır. Goroğlu həyat yoldaşı Ağayunus pərinə Qaf dağından yeni Köyi-Qapdan gətirmişdir. Özbək “Goroğlu”sunun bir qolu olan “Kundiz bilən Yulduz” (18) qolunda Avaz (Eyvaz) da pəri qızının dalınca bu dağa gedir. O, Köyi-Qapa çatmaq üçün 130 çay adlayıb, 490 dağ aşılıb, 360 dəryə keçməli olur.

M.Eliade “Şamanizm” adlı kitabında (7, s. 26) Qaf dağının hamının gedə bilmədiyi bir yer olmasını və folklor qəhrəmanının buraya çıxmaq məcburiyyətində qalmasını şamanizm inancına bağlayır. Onun fikrincə, şamanlar seçilmiş insanlardır və bu xüsusiyyətləri ilə başqalarının gedə bilmədiyi müqəddəs məkənlərə getmək onlara nəsib olur. Yaquut şamanı öz mistik səyahətində 7 qatlı bir dağa dırmanır. “Şaman olacaq adam da “sirrə vaqif olma” (trans halı – N.Ə.) xəstəliyi vaxtında yuxusunda belə bir kosmik dağa dırmanır və daha sonra ruhi səyahətlərində də eyni dağı ziyarət edir. Yalnız şamanlar və qəhrəmanlar kosmik dağa, həqiqətən, çıxıb bilərlər” (7, s. 298, s. 302).

Qaf dağı haqqında türk mifologiyasında verilmiş məlumatlara nəzər salaraq oradakı möcüzəli atlardan da bəhs olunduğunu görürük. Şaman türklərə və monqollara görə atlar bizə göydən endirilərək verilmişdir. Yaqutlara görə isə atlar günəşdən enmişdir. Hətta yaquutlar atların Apsatı adlı tanrısının olduğuna da inanmışlar. “Bir də qanadlı atlar da vardır ki, bunların həm uçaraq, həm də üzərək Qaf dağının ardındakı “Süd gölü”ndə yaşadıklarına inanılır. Xızır ölümə çarə axtarırkən bu atları görür, amma tuta bilmir. Nəhayət, “Süd gölü”nə şərab tökərək atları sərxoş edir və bir cütünü tutaraq qanadlarını qoparır. Bunları cütləşdirir və beləliklə, bunlardan at nəslə törəyir” (17, s. 41).

Türkmən variantlarında “Goroğlunun öylənişi” qolunda Koroğlu Qaf dağına yola çıxır. Rəyasında gördüyü, aşiq olduğu pəri qızı Ağayunusun yaşadığı məkən bu əfsanəvi diyardır. Evlənmək üçün yad diyarlara səfər motivi, demək olar ki,

bütün dastanların mərkəzi xətti və əsas motividir. Bu yad diyarlarda qəhrəmanın göstərdiyi məcaraların icra edildiyi yer də dastanların epik məkənidir.

E.Abbasov “Koroğlu”: Poetik sistemi və strukturu (Paris nüsxəsi əsasında)” (1, s. 117) adlı kitabında yazdığı kimi, “Koroğlu” dastanında qəhrəmanın səfərləri Çənlibeldən düşmənin üzərinə, yəni uca dağdan aşağıya doğrudur. Bu da kosmosun və kosmik nizamın yaradılmasının, bu nizamə əməl edilməsinin təminatı üçündür.

Dağ “yer üzə özəyindən göyə doğru yüksəlişi təmsil edir və dırmaşaraq onu tanrıya yaxınlaşdırən bir növ çatmağın, varmağın simvoludur” (15, s.156). Mifoloji bir məkən olaraq qarşımıza çıxan dağ, “Koroğlu” dastanında daha çox Qaf dağı əlçatmazlığı təmsil edir və göyə, yaradana daha yaxınlığı ilə kult olaraq qəbul edilir.

Ə.Y.Ocağın “Bektaş Menakibnâmelerinde İslâm Öncəsi İnanç Motifləri” (“Bektaş fəzilətnamələrində islamdan əvvəlki inanc motifləri”) adlı kitabına (13, s. 73) görə, türklərin dağlara bu qədər dəyər verib kult olaraq qəbul etmələrinin iki ciddi səbəbi vardır. Birinci səbəb dağları tanrı məkəni hesab etmələri, ikinci səbəb isə müqəddəs bildikləri dağı ata kultu kimi qəbul etmələridir.

“Türk Mitolojisi” (Türk mifologiyası”) adlı kitabında (17, s.174; 176) M.Uraz türklərdə dağlar və insanlar arasındakı münasibət haqqında qədim inancın olduğu haqqında yazır. Onun yazdığına görə, qədim türklər dağların ruhu olduğuna inanırdılar. Onlar dara düşmüş insanlara kömək edən dağ ruhlarının onlara həqarət edənləri cəzalandırdığını düşünürdülər. Hər dağın ruhu o dağın ətrafında olur və qoruyucu ruh olaraq insanlara yol göstərirdi.

Koroğlu da dağlara və dağlarda yaşayan insanlara güvənir. Koroğlunun sığınaacaq yeri dağlardır, o, dağları özünə dost, qardaş hesab edir. Qəhrəman öz mənəvi gücünü artırmaq üçün dağa sığınır, dağdan aldığı enerji ilə gücünə güc qatır. Onun vətəni Çardaxlı Çənlibel də dağların əhatəsindədir. Türkmən mətnlərində Koroğlunun Yıldız dağı adlı bir dağı da vardır. Koroğlu ən çətin anlarında dağ kultundan və dağlardakı igidlərdən kömək istəyir. Dağ müqəddəs məkən olduğu üçün buradan gələn insanlar da bu ilahi gücün simvolu hesab edilir.

“İzimizdən qənim yetsə,
Dağlara bar, dağlara bar.
Dərə-daşız duman tutsa,
Dağlara bar, dağlara bar.

Dağlar mürüvvət kənidir,
Ərənlərin məkənidir.
Ərəb atlar yabanıdır,
Dağlara bar, dağlara bar.

...Dağların sinəsi gökdür,
Şir-pələnglər şunda pəkdir,

Kərəmsiz baylardan yekdir,
Dağlara bar, dağlara bar”.

Yaxud:

“Bu ağ dağdan, qara dağdan
Qırx min igid qoşan gəlsin.
Bir-birinə könül verən,
Canı cana qatan gəlsin.

At salıb gəzər hər yanda,
Mən görsəm başına bəndə,
O Gökləndə, o Balkanda,
Bir nəfər naghahan gəlsin.

Nəzir etdim Candıbilim,
On dörd yaşda tutdı əlim,
Goroğlu, zəbündür halım,
Pirim Şahı-Mərdan gəlsin” (16, s. 164; s. 332).

M.Seyidovun fikrincə, (19, s. 186) kor obrazı dastanda Alı kişi obrazında təcəssüm etmişdir və Alı kişinin Çənlibeli məskən seçməsi ilə bu mifoloji inanc arasında sıx əlaqə mövcuddur. Bu dağ belı eyni zamanda strateji olaraq müdafiə üçün çox əlverişlidir. Bununla yanaşı Çənlibel dağ kultunun yaşaması və qəhrəmana yardım etməsi üçün seçilmişdir. Müəllif, Goroğlu obrazının eramızdan əvvəlki IV yüzilliklərdə yaranıb, eramızın XVI-XVII əsrlərində yenidən gücləndiyi ilə bağlı fikirlərini irəli sürür (20, s. 320).

F.Bayatın da “Türk Mitolojisində Dağ Kültü” (“Türk mifologiyasında dağ kultu”) adlı məqaləsində (4, s. 50) göstərdiyi kimi bəzən dağ ruhu kor olaraq təsvir edilir. Buna görə də Koroğlunun atası Alı kişi dağ ruhunu təmsil edir. Onun kor olması və dağlarda özünə məkən axtarması da sanki bu fikri təsdiq edir. Bundan başqa, dağ ruhunun atla əlaqəsi də Alı kişinin iki at balası üçün kor edil-məsində qorunub saxlanılmışdır. Dağ ruhuna bu ruhu simvollaşdıran atlar və insanlar qurban verilmişdir.

Dağlar qədər mağaralar da “Koroğlu” dastanının əsas məkənlərindən biridir. “Qaya qovuqları “daştan ana bətni” simvolları, dəyişdiyimiz, yenidən doğulduğumuz əsrarəngiz mağaralardır” (10, s. 285). Mağara doğulmanın, doymanın, böyüt-mənin simvoludur. Bu məkən qoruyucu və eyni zamanda təlim verən bir məkandır. Buradan çıxmaq istəyən insan kamilləşmək, təkamülünü tamamlamaq məcburiyyətindədir.

“Dastanın türkmən variantında Koroğlunun ömrünün sonlarına doğru mağaraya girməsi, mağaraya yüz ağ rəngli quşun (bunlar xalq arasında bakirə pəri qızları kimi tanınır) uçub gəlməsi, bu quşların Koroğluya, xanımı Ağayunusa yemək və su gətirmələri, mağarada onlara “suyu baldan şirin bulaq” tapmaları Koroğlu-

nun haqqa qovuşduğuna, haqq ilə haqq olduğuna türkmən baxışlarının işarətidir” (5, s. 168). Dastan mətninə görə, Ağayunus pəri Goroğlunun təkidlərinə dözə bil-məyib Qaf dağına – ata evinə geri dönmüşdür. Goroğlu və Qırat mağarada qalmış və burada 120 yaşında öldürülmüşlər.

Bir məlumata görə, Goroğlunun məzarı, həqiqətən də, Balkan dağında aşkar edilmişdir. Çardaxlı Çandibilin də dörd dağın mərkəzində olduğu, bu dağlardan birinin də Balkan dağı olduğu məlumdur. “1941-ci il Aşqabad mətbuatında deyilir ki, Koroğlunun müqəddəs məzarı Balkan dağlarındadır. Onun qəbrini ziyarət edən xəstələr səhhət, dərddilər şəfa tapır. Bu isə xalq arasında Koroğlunun məzarının da müqəddəs şəxslərin qəbirləri kimi ziyarətə gəhə çevrildiyinin sübutudur” (5, s. 162).

Koroğlunun məzarı haqqında yazılmış başqa yazılara da baxsaq, bizə bir-birindən fərqli məlumatlar verildiyini görürük. Şərq versiyasına bağlı qolların bəzilərində Goroğlunun məzardakı sehri doğum motivini də nəzərə alaraq, anasının məzarının (içində doğulduğu məzarın) və dəfn olunduğu məzarın eyni məzar ol-maq ehtimalını da düşünmək mümkündür. Tədqiqatçıların araşdırmaları müəyyən fikirlər doğursa da, bu haqda dəqiq nəticələr əldə edilməmişdir. Bu məzarların sərđabə tipli məzarlar (goraman) olması bu haqda əldə edilmiş qənaətlərin ən məntiqli olanı hesab edilir:

“Baş qəhrəmanın məzardan çıxma hadisəsi, bəziləri üçün qeyri-real, çəşdirci bir hadisə olaraq görünə də, dastanın türkmənlərdə əski adını qoruduğu üçün belədir. Bu da türkmənlərin məzar mədəniyyətləri ilə bağlıdır. Türkmənlər hələ qədim vaxtlarda qurduqları məzarları “goraman” olaraq adlandırırdılar. “Goraman”, yəni mağara tipli məzar olaraq onun içinə ölən adamın geyimləri, silahı və ya özünə aid olan hər şeyi qoyulmuş, mağaranın ağzı isə daşla bağlanmışdır. Goraman tipli məzarlıqların bir neçəsinin arxeoloji qazıntılar nəticəsində Aşqabaddan 100-120 kilometr uzaqlıqdakı Kaka rayonu ətrafında tapılması Goroğlu (Goroğlunun məzarda doğulması – N.Ə.) düşüncələrinin doğruluğuna işıq salmışdır” (12, s.149).

R.Leonhard 1915-ci ildə nəşr etdirdiyi “Paphlagonia, Reisen und Forschungen im Nordlichen Kleinasien” (“Paflaqoniya, (Qara dəniz sahillərinin qərb hissəsi – N.Ə.) Şimali Kiçik Asiyada səyahət və tədqiqat”) əsərində (11, s.39-43) “Koroğlu” dastanından da bəhs etmiş və bu dastanın qəhrəmanının yaşadığı məkən olan və onunla eyni adı daşıyan Koroğlu dağının Bolu-Beypazarı istiqamətində yerləşdiyini yazmışdır. Yazar Koroğlunu əfsanəvi bir şəxsiyyət hesab etmiş və onu Robin Hudla müqayisə etmişdir.

Nəticə. “Koroğlu” dastanının variant və versiyalarında Koroğlunun və onun silahdaşlarının yaşadığı, səfər etdiyi bu və ya digər səbəblərə görə getdiyi məkənlər yer alır. Bunlar real cizgilərlə göstərilmiş bir məkən, ya da mövcudluğu və ünvanı bilinməyən xəyali bir məkən ola bilər. Dastanda istər xəyali, istər real olsun, bu məkənlərin başında gələn dağlar da bir obraz kimi həmişə aktiv olaraq ön planda yerləşir.

ƏDƏBİYYAT

1. Abbəsov, E. "Koroğlu": poetik sistemi və strukturu (Paris nüsxəsi əsasında). – Bakı: Nurlan, 2008. – 140 s.
2. Azərbaycan dastanları. 5 cildə, IV c. Koroğlu dastanı / tərtib edən Təhmasib M. – Bakı: Çıraq, 2005, – 544 s.
3. Bakıxanov, A. Gülüstani-İrəm / tərcümə edən M.Əskərli. – Bakı: Minarə, 2000. –224 s.
4. Bayat, F. Türk Mitolojisinde Dağ Kültü // Folklor/Edebiyat, – 2006. Şubat /№12 (46), – s. 47-60.
5. Bayat, F. Türk Destancılık Tarihi Bağlamında Köroğlu Destanı, Türk Dünyasının Fenomenolojisi. – İstanbul: Ötügen Yayınları. 2009. – 204 s.
6. Develioğlu, F. Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat. – Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1996. – 1195 s.
7. Eliade, M. Şamanizm /çev. İ.Birkan.–Ankara: İmge Kitabevi Yayınları. 1999. – 628 s.
8. Garryew, B., Mämmetýazow, B. "Görogly" Eposy, <http://www.turkmenkul-tur.com/menu/ml/t7/girish.html>
9. Görogly. Türkmen Halk Eposı / çapa tayyarlanlar M. Köseyew (A.Gowşudow). – Aşgabat: Türkmenistan neşriyatı. 1980. – 563 s.
10. Jung, Carl G. İnsan ve Sembolleri / çev. A.N.Babaoğlu. – İstanbul: Okuyan Us Yayınları. 2009. – 319 s.
11. Leonhard R. Paphlagonia: reisen und forschungen im Nördlichen Kleinasien/ D. Reimer (E. Vohsen), Berlin: Princeton Universiti, 2008. – 401 s.
12. Nurməmmət, A. Turkmənlərdə və Dünyada Görogly // Bilig. – 1996.№3 /Güz. – s. 144-154.
13. Ocaq, A.Y. Bektaşî Menakıbnâmələrində İslâm Öncəsi İnanç Motifləri. – İstanbul: Enderun Kitabevi. 1983. – 262 s.
14. Ögel, B. Türk Mitolojisi I. – Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. 1998. – 644 s.
15. Roux, Jean-Paul. Türklerin ve Moğolların Eski Dini / çev. A.Kazancıgil. – İstanbul: Kabcacı Yayinevi. 2002. – 379 s.
16. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi. Cilt.5. – İstanbul: Dergâh Yayınları. 2004. – 470 s.
17. Uraz, M. Türk Mitolojisi. – İstanbul: Adam Yayınları. 1994. – 340 s.
18. Sulduz bilan Yulduz / anlatuvçı E.Cumanbulbul-ogli, – Daşkənt, 1941.
19. Seyidov M. Alı kişi və Koroğlu obrazlarının prototipləri haqqında // Azərbaycan jurnalı, – 1978. №4, – s. 184-207.
20. Seyidov M. Azərbaycan xalqının soykökünü düşünərkən.– Bakı, "Yazıcı", 1989.–496 s.

